

кріття средствами вокального исполнения. Особое внимание нужно обратить на правильность произнесения и распева слов певцом, на выполнение орфоэпических требований, над чистотой интонации и логической расстановкой дыхания.

Во время изучения вокальной партии необходимо обратить внимание на размер, темп, агогические отклонения, динамику, а также на все указания композитора так называемые «авторские ремарки», относительно исполнения произведения—указания темпа, силы звука, фразовые лиги, паузы, синкопы, фермата—являются как бы знаками препинания, без точного соблюдения которых невозможна правильная интерпретация произведения. Однако, злоупотребление ферматой с целью показа своих голосовых возможностей недопустимо.

Певец должен передать все штрихи и нюансы, указанные автором в романсе «Солов'иний романс», динамические, агорические, а также характер звучания.

Также необходимо при впевании произведения следить за тем, чтобы все звуки, входящие в данное произведение, одинаково хорошо резонировали в регистрах, чтобы среди фраз не попадалось пустых, тусклых, незвучащих участков, чтобы все гласные в слове были одинаково ярки. Красивое звучание гласных обеспечит в значительной степени четкость согласных. Мягкость в звуке появляется тогда, когда есть контакт с дыханием. Звонкость связана с высокой позицией.

Применяя подробный исполнительский анализ в работе над произведением, певец будет хорошо подготовлен к его интерпретации, что придаст ему уверенность во время исполнения. В свою очередь, эта работа будет способствовать развитию творческого воображения певца, повышению его грамотности и культуры.

В. К. Буряк

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВІДНОШЕННЯ УЧНІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні однією з актуальних проблем педагогічної науки і школи є проблема формування відповідального відношення учнів до здобуття знань, бо без такого відношення глибоко і міцно засвоїти сучасний курс середньої школи не можливо. Вчені-педагоги, які неодноразово досліджували цю проблему, бачать її вирішення у використанні цілого ряду педагогічних шляхів. Але ми зупинимось на тих із них, які, на наш погляд, найбільш ефективні в повсякденній педагогічній практиці. До них ми віднесем

розвиток пізнавального інтересу до навчального предмету, формування свідомого відношення учнів до навчальної діяльності, прищеплення їм навичок розумової діяльності і самостійного здобуття знань, знайомство їх з елементами знань про знання (методологію знань). Цінність названих шляхів в тому, що вони сприяють формуванню навичок розумової праці в кожного учня, розвитку його особистості і, отже, можуть бути використані на заняттях багатьох навчальних предметів. Спираючись на матеріал курсу фізики, ми і розглянемо ці шляхи.

Як відомо, розвинути і особливо підтримати інтерес до фізики на протязі всього періоду навчання є справою не такою вже легкою. Нерідкі випадки, коли в учнів відсутнє позитивне відношення до уроків фізики, а звідси й низька успішність в цього предмету. І хоч теорія і методика розвитку пізнавального інтересу до навчального предмету взагалі і до фізики зокрема достатньо розроблена (В. Г. Розумовський, А. В. Усова, І. Я. Ланіна, Л. А. Іванова та ін.), але на окремі сторони її використання ще недостатньо звертається увага.

Перш за все нагадаємо, що, формуючи інтерес до свого предмету, ми вже з самого початку повинні оцінити якомога точніше рівень розвитку пізнавальних можливостей учнів і у відповідності з цим рівнем будувати свою методику навчання і виховання. Потім необхідно вивчити і надалі враховувати існування різноманітних інтересів і нахилів учнів. Одних приваблює постановка експерименту і елемент самостійності при виконанні лабораторних робіт, других — процес розв'язування задач, третіх — технічні додатки фізики, четвертих — історія життя вченого, а деяких — сама особистість учителя. І тільки з поваги до нього вони вчать предмет. Зрозуміло, є і такі учні (а їх немало!), які практично байдужі до фізики. Причина цього криється, як правило, в сильному захопленні цих учнів іншими предметами, мистецтвом, спортом, в складностях і труднощах засвоєння самого курсу фізики. Тактовно і з повагою відносячись до інтересів і нахилів учнів і враховуючи їх, вчителі в той же час повинні вміло показати їм, що більшість нині існуючих наук і навіть мистецтво й спорт не можуть обходитись без фізики: її законів, методів дослідження і обладнання. Тих учнів, які захоплюються лише окремими елементами фізичних знань, треба переконувати в важливості вивчення й інших елементів, бо тільки тоді знання фізики буде дійсно глибоким і повним. Найсерйозніша робота проводиться з учнями, яких лякають труднощі у вивченні фізики і знання яких на даний час багато в чому незадовільні. Такий деференційований підхід до різноманітності інтересів і підготовленості учнів дозволяє вчителям в м'якій, ненав'язливій формі розвивати їх інтерес до фізики.

Цей інтерес можна ще більше закріпити, якщо на уроках виховувати й використовувати особливості самої науки. Адже саме особливості визначають характер і неповнорність науки чи розділу техніки і в процесі навчання запам'ятовуються найлегше. Так, для фізики характерна логічна стрункість і краса теорій, часом їх парадоксальність, можливість експериментального обґрунтування наукових положень і прогнозування перебігу фізичних явищ, мова фізичної науки.

Важливою перспективою, що визначає навчальну діяльність учня, є орієнтація його в виборі професії. Тому поряд з формуванням інтересу до окремих навчальних предметів повинна приділятися значна увага і професійній орієнтації. Здійснюється це звичайно в двох напрямках. З одного боку, це проведення заходів навчального і виховного характеру: екскурсії на виробництво, відвідання музеїв, перегляд науково-популярних та художніх фільмів, читання літератури. Такі заходи розвивають інтерес учнів до певної професії, розширяють, уточнюють і конкретизують уявлення про неї, стверджують важливість теоретичної підготовки, яка здійснюється в школі. З другого боку, на заняттях учнів повинні впевнитися в тому, що лише оволодіння цілою групою найрізноманітніших знань, умінь та навичок дозволить їм надалі бути готовими до плідної виробничої діяльності. В цьому одне з найважливіших завдань кожного вчителя школи. Значна роль відводиться тут і класному керівникові. Через всю його виховну діяльність червоною ниткою проходить завдання розвитку інтересу до навчальної діяльності.

Розвиваючи інтерес до навчального предмету, вчителі тим самим закладають основи для формування відповідального відношення учнів до навчальної діяльності в цілому. Розглянемо декілька моментів такої роботи. Почнемо з методики проведення першого заняття, вірніше його першої частини, оскільки якраз вона визначає загальний напрям і характер навчальної діяльності вчителя і учнів на уроках даного предмету.

В бесіді звертається увага на важливість вивчення основ фізики для наступної освіти і труднощі, що зустрічаються при цьому. На ряді прикладів пояснюється, що вивчення фізики допоможе зрозуміти світ, в якому ми живемо, навчить використовувати закони фізики і найбільш поширені фізичні прилади в майбутній виробничій діяльності, а також привчить обґрунтовувати свої судження досвідом і логікою. Ця незаперечна істина повинна постійно пропагуватись серед учнів, сприяючи в певній мірі розвитку їх інтересу до фізики і свідомого відношення до її вивчення.

Потім пояснюється учням, що починаючи від нехитрого технічного пристрою — електричної праски і закінчуючи найсклад-

нішим дітищем ХХ століття — космічним кораблем — все це можливо зрозуміти і створити, спираючись на закони фізики, і звичайно, інших наук. Після цього звертаємось до пристроїв, які ячні будуть вивчати, Після цього звертаємось до пристроїв, які фізики для глибокого розуміння принципів дії і будови цих машин. В цьому визначна цінність фізичної освіти.

Фізика — наука важка, але надзвичайно цікава. Силу і красу її законів по-справжньому осягають лише ті, хто не шкодує праці для її вивчення. У зв'язку з цим звертається увага учнів на необхідність підтримання дисципліни на уроках і дома. Підкреслюється значимість самодисципліни і вміння працювати: зосередитись на питанні, що вивчається в даний момент, примусити себе розібратись в його суті, засвоїти хід суджень і обґрунтувань, які приводить при цьому вчитель, виховувати в себе прагнення брати активну участь в самому процесі пізнання. Не завжди теоретичний матеріал цікавий, але його необхідно зрозуміти — цю думку учні повинні міцно засвоїти. Зазначається, що навички виховання волі й характеру потрібні в житті, і, зокрема, для майбутньої виробничої діяльності.

Слід розповісти учням і про те, як часто будуть відбуватись заняття з фізики, що спільного між вивченням фізики та інших дисциплін (зміст курсу, обладнання і т. п.) і в чому різниця, скільки лабораторних робіт повинно бути виконано.

Необхідно знайомити з підручниками, посібниками й задачниками, з якими доведеться працювати, і дати вказівки щодо ведення зошитів з фізики. На першу сторінку класного зошита рекомендується записати пам'ятку «Як вчити фізику», яка принесе користь при підготовці класних і домашніх робіт. Звертається увага учнів на обладнання кабінету фізики і знайомляться вони з моделями, виготовленими членами фізичного гуртка. На цьому закінчується перша частина першого уроку з фізики.

Таким чином, з самого початку закладаються основи для свідомого відношення до одержання фізичної освіти. Але одноразова бесіда не матиме серйозного виховного впливу, якщо вчителі не продовжать роботу в цьому напрямку. Ось деякі, спеціально призначені для цього педагогічні прийоми.

Здобуття середньої освіти кожним громадянином нашої країни — завдання не тільки особисте, а й державне. Інакше кажучи, в підготовці молодого покоління, яке багато знає і вмє розв'язувати повсякденні завдання виробництва, перш за все зацікавлена держава.

Вона дає учням першокласне навчальне обладнання і кваліфікованих учителів для того, щоб підготувати їх до майбутньої продуктивної діяльності. Тому учні за свою навчальну діяльність несуть відповідальність перед державою, й цю думку слід

донести до кожного з них. Зокрема, на уроках фізики час від часу корисно повідомляти учням про вартість і складність, як окремих фізичних приладів (підсилювачів, генераторів, спектрографів, лазерів та ін.), так і всього фізичного обладнання, виховуючи у них бережливе ставлення до державного майна і одночасно гордість за свою країну, що не шкодує коштів на освіту.

Для формування відповідального відношення учнів до навчальної діяльності ми пропонуємо кожне заняття починати з постановки завдань, які повинні бути виконані у відведений навчальний час. У відповідні моменти часу слід обґрунтувати важливість і необхідність виконання кожного елементу заняття: вивчення нової теми, виконання лабораторних робіт і т. д.

Пропонуючи учням завдання додому, важливо показати його користь, дати пояснення і поправки до тексту підручника, зупинитись на характері виконання завдання і підкреслити ті питання і положення, на які учні повинні звернути особливу увагу. Тільки тоді майбутня домашня робота стане зрозумілою і по-сильною для виконання.

Нам, педагогам, іноді здається, що характер і послідовність мислительних операцій для здійснення тієї чи іншої роботи (розв'язок задач, складання електричного кола і т. д.) очевидні. Тому ми мало приділяємо уваги формуванню в учнів навичок з виконання цілого ряду робіт, а саме: як читати підручник і аналізувати прочитане, як виконувати домашнє завдання, як розв'язувати задачу, а в загальному випадку — як підходити до розв'язання виробничої або побутової проблеми, що виникає перед молодою людиною. Діяльність учителя в цьому напрямку складається із слідуєчого. По-перше, необхідно формувати в учнів розуміння користі навичок розумової і практичної діяльності і прагнення оволодіти ними в процесі навчання. По-друге, корисні різні пам'ятки: «Як вчити фізику», «Як розв'язувати задачу», «Як працювати з довідником», «Як оформляти лабораторну роботу». Ці пам'ятки учні записують у відповідні зошити, і тут же дається пояснення про важливість і користь засвоєння їх для виконання тієї чи іншої роботи. По-третє, на матеріалі курсу фізики (або будь-якого іншого предмету) можна познайомити учнів з такими методами пізнання як абстракція і конкретизація, аналіз і синтез, індукція, і дедукція, аналогія, експериментальний метод і метод моделювання, і продемонструвати використання цих методів на конкретному навчальному матеріалі.

Часто вчителі стикаються з тим, що учні не можуть вірно побудувати свою відповідь, не можуть відрізнити головне від другорядного, закон від його наслідку. Викладаючи те чи інше навчальне питання, учень найчастіше не знає про існування пра-

вил. побудови навчального, а, значить, і наукового матеріалу: від дослідних фактів — до теоретичних висновків, а потім до їх наслідків і практичного використання (такий дедуктивний метод пізнання). Незнання і нерозуміння учнями елементів і структури сучасного знання приводить до того, що в кращому випадку сліпе виконання вимоги вчителя (як будувати свою відповідь) проводить до такого ж сліпого засвоєння цієї структури окремими учнями, а найчастіше — до безсистемного нагромодження в пам'яті учнів фактів, понять і законів.

Подібні невдачі пояснюються тим, що вчителі недооцінюють важливість знайомства учнів з елементами методології знань для сучасного процесу навчання. При цьому ми спираємось на їх вік і недостатню підготовленість для сприйняття цього матеріалу. Тим самим ми помітно знижуємо ефект відповідального відношення учнів до розумової діяльності, хоча необхідність знайомства їх з елементами методології знань обґрунтована відповідними педагогічними дослідженнями.

Щоб основи наук і техніки були засвоєні учнями міцно, глибоко і повно, їх обов'язково слід знайомити із структурою наукових знань, прищеплювати їм розуміння таких наукових уявлень, як явище, процес, спостереження, експеримент, поняття, закон і теорія. Слід приділяти увагу і таким питанням: яка роль експерименту в пізнанні явищ природи і в побудові теорії? яка роль практики в становленні і розвитку теоретичних уявлень? що таке індуктивний і дедуктивний шляхи пізнання? коли теорія перестає нас задовольняти? і т. д. Все це доцільно показати на конкретних прикладах з курсу фізики, завершуючи їх відповідними методологічними висновками. Спочатку окремі, доречно зроблені висловлення, а надалі, в міру підготовленості учнів, сконцентрований виклад методологічного матеріалу курсу фізики (2—3 спеціально відведених для цього уроки цілком достатньо) — така приблизно схема знайомства учнів з методологією знань.

Декілька слів про використання на уроках проблемного методу навчання. Аналіз дослідних фактів, одержаних із демонстраційного експерименту, формулювання нового для учнів фізичного закону і виявлення із нього наслідків, аналіз змісту пропонованої задачі і пошук шляхів її розв'язку, осмислення творчості видатного вченого або винахідника і зіставлення долей науки в різних країнах світу і багато інших моментів активної участі учня в навчальному процесі у значній мірі формують його відповідальне відношення до навчання, а матеріал, що вивчається в такі моменти, засвоюється ним глибоко і міцно.

Успішному розв'язку проблеми, що обговорюється, сприяє також використання на уроках матеріалу з історії науки і техні-

ки. За словами П. Ланжевека, ніщо так не сприяє загальному розвитку і формуванню дитячої свідомості, як знайомство з історією людських зусиль в області науки, відображеної в життєписах великих вчених минулого і поступової еволюції ідей. Розгляд найважливіших наукових і технічних відкриттів в їх становленні, розвитку і здійсненні, показ творчої лабораторії вченого і винахідника, знайомство учнів з прикладами беззавітного служіння науці і своїй Вітчизні — цей матеріал пробуджує в учнів інтерес до фізики, приводить до глибокого розуміння її фундаментальних ідей і виховує в них найкращі якості людської душі. Виховання стане по-справжньому дійовим, якщо про високий політ людської думки і практики ми будемо говорити з учнями в яскравій і образній формі, не лякаючись високого складу, використовуючи прозу і поезію. Емоції і строгий розрахунок не повинні залишати нас і в інші моменти навчального процесу: при розв'язанні задач, виконанні лабораторних робіт, аналізі труднощів і т. д.

Розвитку і підтриманню відповідального відношення учнів до навчальної діяльності сприяє чітке і оптимістичне обґрунтування вчителем навчальних результатів школярів. Оцінка, прокоментована вчителем з урахуванням індивідуальних особливостей учня, стає виховним моментом, що спонукає до подальшої роботи над своєю освітою, або, навпаки, губить всяке бажання вивчати предмет, якщо це коментування проводиться невміло і байдуже.

Для процесу навчання в цілому і формування відповідального відношення до нього з боку учнів особливу значимість має правильно обладнаний і оформлений кабінет, який би дозволяв використовувати необхідну наочність і технічні засоби навчання. Припустимо, учні вперше переступили поріг кабінету фізики і оглядають його, слухають пояснення і тут же подумки оцінюють побачене і почуте. І якщо при цьому кабінет виявився в незадовільному стані, то вже з самого початку процесу навчання багато учнів розчаровуються, а ті з них, котрих фізика не захоплювала і раніше, уже навряд чи вийдуть з кола тих, що були, уявлень про предмет. Фізика в своїй основі — наука експериментальна, учні в силу вікових особливостей в більшості своїй мислять предметно. Тому відсутність добре обладнаного і естетично оформленого фізичного кабінету стає серйозною перешкодою в досягненні високоякісного навчання основам фізики.

Заключним моментом у формуванні відповідального відношення учнів до процесу навчання стає сама екзаменаційна сесія. Вміла підготовка до екзаменів і успішна їх здача є для учнів прекрасним виховним моментом, створюючим у них прагнення і надалі, після закінчення школи, успішно продовжувати самоос-

вітню діяльність. І щоб цей момент розкрився в повній мірі, вже на останньому занятті слід провести з учнями бесіду про важливість попередньої роботи по підготовці всіх необхідних екзаменаційних матеріалів (конспекту, підручника і т. д.), про режим і психологічний настрій в екзаменаційний період (ось де потрібна воля та вміння зосередитись на одному предметі!), про правила і особливості підготовки до екзамену з фізики. Зі свого боку вчитель повинен потурбуватись про те, щоб додаткові екзаменаційні питання відображали фундаментальні положення фізичної науки і її найважливіші технічні прикладання, а по своїй формулювці мало відрізнялись від назв відповідних навчальних тем, що вивчаються в школі.

І останнє за рахунком, але не по важливості. Бажання учнів займатися даним предметом багато в чому залежить від особистості вчителя, який веде цей предмет. Глибоке знання навчального матеріалу і вміння цікаво і дохідливо донести його до аудиторії, велика зовнішня культура й внутрішня вимогливість і одночасно увага і доброта до своїх вихованців, вміння зрозуміти і правильно оцінити рух їх розуму і серця та багато-багато іншого повинні характеризувати сучасного вчителя. Особливість його в великій мірі формується середовищем, а точніше педагогічним колективом і тими ідеями й прагненнями, які визначають його діяльність. Тому проблема формування відповідального відношення учнів до навчальної діяльності, як і інші не менш важливі проблеми, повинна вирішуватись всім педагогічним колективом.

Г. В. Троцько

АКТИВІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ

Активізація навчання школярів залежить перш за все від якості професійної підготовки вчителя. Підготовка повинна бути спрямована на формування в студентів педагогічних вузів готовності до професійної діяльності як якості особистості. Професійні якості особистості вчителя формуються у педагогічно спрямованій діяльності. Тому вже сама підготовка студентів повинна включати активізацію як необхідний елемент навчання. При такій педагогічно спрямованій підготовці студент на собі відчуває усі плюси та мінуси різних методів навчання, практично бачить їх ефективність та методику застосування. До того ж педагогізація підготовки приводить до формування позитивного ставлення до професії вчителя, інтересу до нових педагогічних технологій та передового досвіду, сприяє підвищенню якості знань, формуванню професійних